

Danske dåbsritualer efter reformationen

Forord

Efterfølgende er en samling af seks danske dåbsritualer efter reformationen, ca. et for hvert århundrede. Der er ikke tale om en fremstilling af dåbsritualets historie i Danmark, kun om en tekstsamling med korte indledninger og kildehenvisninger.

Som kilde til de fire første dåbsritualer har jeg valgt alterbøger, som i de første fire århundreder efter reformationen også har været ritualbøger og indeholdt de ritualer, som præsterne havde brug for.

Det første dåbsritual i denne samling er det ritual, der findes i Palladius' alterbog fra 1556, som er den første officielle alterbog efter reformationen i 1536. Det andet er dåbsritualet ifølge Kirkeritualet fra 1685. Som tekstgrundlag bruges her Baggers alterbog fra 1688. De to ritualer afviger ikke meget fra hinanden; grundlaget er Luthers dåbsritual.

Det tredje dåbsritual er det ændrede dåbsritual fra 1783 uden eksorcisme. Den indledende dåbsformaning er formuleret af biskop N.E. Balle. Som tekstgrundlag bruges her den forordnede alterbog fra 1783. Det fjerde dåbsritual er 1895-ritualet, som er en revision af dåbsritualet fra 1783. Den anførte tekst er taget fra den forordnede alterbog fra 1901.

Det femte dåbsritual i samlingen er 1912-ritualet, som ikke bare er en revision af tidligere danske dåbsritualer, men et bevidst forsøg på en nyformulering af ritualet med et mere festligt præg. Tekstgrundlaget er en ritualbog fra 1912. Det sidste dåbsritual er ritualet fra 1992. Ritualet er en lempelig revision af 1912-ritualet. Det er dog beregnet til at bruges både ved dåb af børn og dåb af voksne.

Radsted, november 2016
Holger Villadsen

Indhold

Palladius' alterbog 1556	side 2-4
Baggers alterbog 1688	side 5-7
Forordnet Alter-Bog 1783	side 8-11
1895-ritualet	side 12-15
1912-ritualet	side 16-18
1992-ritualet	side 19-24

Palladius' alterbog 1556

Indledende bemærkninger

Kirkeordinansen 1537/39 indeholder nogle anvisninger om, hvordan dåben skal foregå, men den indeholder ikke et egentligt dåbsritual. Det forudsættes, at præsterne har et dåbsritual andetsteds. Fra den tidligste reformationstid kendes forskellige oversættelser af Luthers dåbsritualer fra 1523 og 1526, men en officiel ritualbog blev der ikke trykt, før Palladius i 1556 udsendte den første danske alterbog. I første omgang var titlen: »Søndagers Oc hellige dagers Episteler oc Euangelia met Collecter, oc andet at bruge vdi Christi Naduere effter Ordinantzens lydelse«, Magdeburg 1556.

Dåbsritualet er i det følgende gengivet efter Lis Jakobsens udgave af alterbogen: »Peder Palladius, Den ældste danske Alterbog, 1556«. Udgivet efter originalen, København 1918, Gyldalske Boghandel. Dåbsritualet findes side 180-185. Overskriften på ritualet er: En liden bog om Døbelsse faar alle Sogneprester. Og ritualet indledes med Martin Luthers fortale, som ikke er taget med her.

Jeg har indsat overskrifter med skarp parentes, svarende til dåbsritualet fra 1992. Praktiske anvisninger (rubriktekst) er sat med kursiv, mens ritualordene er sat med almindelig typografi. Tegnsætning er moderniseret. I stedet for skråstreger bruges komma eller punktum. Stavemåde er stort set opretholdt som oprindelig.

I spørgsmålene til fadderne bruges trosbekendelsen i forkortet form som i andre dåbsritualer fra perioden. Men det må være en fejl i alterbogen, at der ikke er noget spørgsmål til anden trosartikel.

[Indledning og korstegnelse]

Døbe faderen siger.

Far her ud du wrene Aand og giff den hellig Aand rum.

Der nest skal hand gøre Kaarss paa barnens ansict oc bryst, sigendis:

Anamme det hellige Kaarsis betegnelse, baade paa dit ansict oc bryst.

[Bøn]

Lader oss bede.

O Almectige euige Gud, vor Herris Jhesu Christi Fader. Jeg rober til dig offuer denne N. din tienere, som beder om din Daabis gaffue, oc ved den aandelige igen fødzel begere din euige naade. Herre tag hannem til dig, som du haffuer sagt: Beder saa skulle i faa, Leder, saa skulle i finde, Bancker, saa skal eder

opladis. Saa giff nu denne som beder om dine gaffuer, oc op laad dørren faar hannem som banker, at hand kand faa den euige velsignelse i dette Himmelske bad, oc det rige som du haffuer oss allesammen loffuit oc tilsagt, formid- delst vor Herre Jhesum Christum. Amen.

Lader oss bede.

O Almectige euige Gud, den der ved sindfloden effter din strenge retferdighed haffuer fordømt den vantro Verden, oc effter din store barmhertighed reddede din tro tienere Noe selff ottende. Oc loedst druckne den forherdede Pharao met alle sine i det røde Haaff, oc førde dit Folck Israel igennem met tørre føder, Met huilcke du betegnede den hellige tilkommendis Daab, oc ved din kære Søns vor Herris Jhesu Christi Daab, haffuer hellig giort oc indset Jordans flod oc alle andre vand til salighedens bad oc en rigtig afftoelse aff Synden. Wi bede dig ved den samme sin grundløse barmhertighed, at du vilt naadelige see til denne din Tienere. N. oc met en ret tro i aanden hannem begaffue, at ved dette salighedens Bad maatte druckne oc undergaa alt det som hannem af Adam er metfødt, det er den synd som Adam gjorde, Oc at hand maatte skillis fra de vantro men- niskens tal, oc bliffue beuaret i den hellige Christenheds Arck altid brendende i Aanden, glad i haabet tiene dit naffn, at hand maa faa met alle tro menniske det euige lifff oc salighed som du haffuer loffuit hannem, ved Jesum Christum vor Herre. Amen.

[Eksorcisme]

Jeg besuer dig du Wrene Aand, i naffn Faders ✠, oc Søns ✠, oc hellig Aand ✠ at du udfarer og viger fra denne Jhesu Christi tienere. N. Amen.

[Skriftlæsning]

Lader oss høre det hellige Euangelium, som S. Marcus scriffuer.

Oc de førde smaa Børn til hannem, at hand skulde røre ved dem, Oc Disciplene lode ilde paa dem, som baare dem. Der Jhesus det saa, bleff hand fortørnet, oc sagde til dem: Lader smaa Børn komme til mig, oc forhindrer dem icke, Thi Guds rige hører saadanne til. Sandelige, Jeg siger eder, huo som icke anammer Guds rige, som it lidet Barn, hand skal icke komme der ind. Oc hand tog dem i faffn, oc lagde hænderne paa dem, oc velsignede dem.

Siden skal Presten legge sin haand paa Barnens hoffuit, oc met fadderne oc falde paa knæ, oc bede, Fader vor, etc.

[Fadervor]

Fader vor som est i Himmelen. Helligt vorde dit Naffn. Tilkomme dit Rige. Vorde din Villie, paa Jorden som i Himmelen. Giff oss i dag vort daglige Brød. Oc forlad oss vor skyld, som wi forlade fore skyldener. Oc leed oss icke i frisl- telse. Men frelss oss fra ont. Amen.

Der næst skal Presten lede Barnet til Daaben, oc sige.

Gud beuare din indgong oc udgong, fra nu oc til evig tid. Amen.

[Forsagelse og Trosbekendelse]

Der næst lader Presten Barnet ved sine faddere affsige Dieffuelen, oc siger.

N. Forsager du Dieffuelen? *Suar.* Ja.

Oc all hanss væsen? *Suar.* Ja.

Der effter spør hand.

Troer du paa Gud den Almectige Fader, Himmels oc Jordens skabere. *Suar.*
Ja.

Troer du paa den hellig Aand, en hellig Christelig Kirck, som er hellige men-
niskens samfund, syndernis forladelse, Legemens opstandelse, oc efter døden
det euige lifff? *Suar.* Ja.

Der effter spør hand.

Vilt du vere døbt? *Suar.* Ja.

[Dåbshandling]

Da tager hand Barnet oc dypper det i Daaben, oc siger.

Oc ieg døber dig i naffn Faders, oc Søns, oc den hellig Aands. Amen.

*Saa skulle Fadderne holde Barnet offuer Daaben, oc Presten siger men hand legger Bar-
net sin Daabeskiorte paa.*

Den Almectige Gud oc vor Herris Jesu Christi Fader, som dig nu haffuer anden
gong igen fød formedelst vand oc den hellig And, oc haffuer forlat dig alle dine
synder, hand styrcke dig met sin naade til det euige lifff. Amen.

Fred være med dig. *Suar:* Amen.

Baggers alterbog 1688

Indledende bemærkninger

Forpligtende bestemmelser om dåbsritualet blev fastsat i »Danmarks og Norgis Kirke-Ritual« fra 1685. Kapitel II, artikel 1, handler om »Børne-Daaben«. Artikel 2 handler om »Hiemme-døbte Børn«, artikel 3 om »Hitte-Børn« og artikel 4 om »Voxne Menniskens Daab«.

Kirkeritualets anvisninger kan fx læses i genudgivelsen ved Udvalget for Konvent for Kirke og Theologi, 1985, side 27-39. Kirkeritualet er ikke umiddelbart beregnet til at bruges som ritualbog i kirken. De fleste af teksterne er der, men ikke alle. Den liturgiske brugsbog var alterbogen, som indeholdt de ritualer, som præsten havde brug for. Man begyndte dog også snart at trykke små ritualbøger med titlen: »Udtog af den forordnede Alter-Bog«.

Dåbsritualet er i det følgende gengivet efter Baggers alterbog 1688: »Forordnet Alterbog udi Danmark og Norge«. København, Joachim Schmedtgen 1688, side 323-329. Der findes i alterbogen desuden ritual for fremstilling af hjemmedøbte børn (side 329-333) samt ritual for nøddåb: Naar Børn, som ere i Livs Fare, døbes af Præsten i Huset (side 333-334).

Jeg har tilføjet overskrifter med fed typografi og skarp parentes.

Daabens Sacramente.

Er Barnet Hiemmedøbt?

Far her ud du urene Aand og giv den Hellig Aand Rum.

Korsets Betegnelse.

Annam det hellige Korsis Betegnelse baade paa dit Ansigt og paa dit Bryst.

[Bøn]

Lader os alle bede:

O Almægtige ævige Gud, vor Herris Jesu Christi Fader! Jeg raaber til dig over denne din Tiener,* (*nævner Barnet*) som beder om din Daabis Gave, og ved den aandelige Igienfødsel begærer din ævige Naade. Herre tag hannem til dig! og som du haver sagt: Beder, saa skulle i faa, leder, saa skulle i finde, banker, saa skal eder opladis; Saa giv nu denne, som beder, dine Gaver, og oplad Døren for hannem, som banker, at hand kand faa den ævige Velsignelse i dette himmel-

* Fodnote i ritualbogen: Tienere, Tienerinder, etc. (See Ritualen)

ske Bad og dit Rige, som du haver os allesammen lovet og tilsagt formedelst vor Herre Jesum Christum, Amen.

Lader os fremdelis bede:

O Almægtige ævige Gud, du som ved Syndfloden efter din strenge Retfærdighed haver fordømt den vantro Verden, og efter din store Barmhertighed reddede din tro Tienere Noe selv ottende, og lod drukne den forhærdede Pharao med alle sine i det røde Hav, og førde dit Folk Israel igiennem med tørre Føder, ved hvilket du betegnede den hellige tilkommende Daab, og ved din kiere Søns vor Herris Jesu Christi Daab haver helliggiort og indsat Jordans Flod og alle andre Vand til Salighedens Bad og en rigelig Aftoelse af Synden: Vi bede dig ved den samme din grundløse Barmhertighed, at du vil naadeligen see til denne din Tiener, (nævner Barnet) og med en ret Tro udi Aanden hannem begave, at ved dette Saligheds Bad maatte drukne og undergaa alt det, som hannem af Adam er medfødt, og hand selv gjort haver, og at hand maatte skillis fra de vantro Menniskers Tal, og blive bevaret i den hellige Christenheds Ark, og altid brændendis i Aanden, og glad i Haabet tiene dit Navn, at hand maa faae med alle tro Mennisker det ævige Liv og Salighed, som du haver lovet hannem, ved Jesum Christum vor Herre. Amen!

[Eksorcisme]

Jeg besvær dig du Urene Aand I Navn Faders, Søns, og Hellig Aands, at du udfarer og viger fra denne Jesu Christi Tiener:

[Skriftlæsning]

Lader os høre det hellige Evangelium, som Marcus skriver X. Capitel 13. v. til 17.

Og de førde smaa Børn til Jesum, at hand skulle røre ved dem, og Disciplene lode ilde paa dem, som bare dennem. Der Jesus det saa, blev hand fortørnet og sagde til dem: Lader smaa Børn komme til mig, og forhindrer dem ikke; Ti Guds Rige hører saadanne til. Sandelig, jeg siger eder: Hvo som ikke annammer Guds Rige, som et lidet Barn, hand skal ikke komme der ind. Og hand tog dem i Favn, og lagde Hænderne paa dem, og velsignede dem.

[Fadervor]

Saa ville vi og til samme Velsignelse forhielpe dette lille Barn med vor Gudelige Bøn til Gud.

Fader vor du, som er i Himlene, helligt vorde dit Navn! Tilkomme dit Rige! Ske din Villie her paa Jorden, som den er i Himmelen! Giv os i Dag vort daglige Brød! Og forlad os vor Skyld, som vi forlade vore Skyldener! Leed os ikke udi Fristelse; Men frels os fra det Onde; Ti Riget er dit, Magten og Æren i Ævighed, Amen.

Gud bevare din Indgang og Udgang fra nu og til ævig Tid! Amen!

[Forsagelse og Trosbekendelse]

N. Forsager du Diævelen? Ja.

Og alle hans Gierninger? Ja.

Og al hans Væsen? Ja.

Troer du paa Gud Fader Almægtigste Himmels og Jordens Skabere? Ja.

Troer du paa Jesum Christum hans eenbaarne Søn vor Herre? Som er undfangen af den Hellig Aand? Født af Jomfru Maria? Pint under Pontio Pilato? Korsfæst? Død? Og Begraven? Nedfoer til Helvedet? Opstod tredie Dag fra de Døde? Opfoer til Himmels? Sider hos Gud Faders Almægtigis højre Haand? Der fra hand skal igienkomme at dømme Levende og Døde? Ja.

Troer du paa den Hellig Aand? En hellig Christelig Kirke at være, som er hellige Menniskers Samfund? Syndernis Forladelse? Legemens Opstandelse? Og efter Døden det ævige Liv? Ja.

Vil du paa denne Tro være døbt? Ja.

[Dåbshandling]

N. Jeg døber dig i Navn Gud Faders, Gud Søns, og Gud den Hellig Aands. Amen!

Den Almægtigste Gud vor Herris Jesu Christi Fader, som dig nu haver igienfødt formedelst Vand og den Hel. Aand, og haver forladt dig alle dine Synder, hand styrke dig med sin Naade til det ævige Liv! Amen!

Fred være med dig! Amen.

[Faddertiltale]

I gode Christne, som nu have været Faddere til dette Barn! i skulle være Vidne, at det er døbt i den Hellig Trefoldigheds Navn; Og i skulle ogsaa vide hvad i ere samme Barn pligtige, om det saa skeer, at Forældrene døde, førend det kommer til Skiels Alder, at i da oplære det udi Børne Lærdommen, om i ere der tilstæde, at det maa, naar det opvoxer, blive ved Christum, ligesom det nu ved Daaben er indpodet udi hannem.

Fred være med eder! Amen.

Forordnet Alter-Bog 1783

Indledende bemærkninger

Ritualet er autoriseret ved kgl. forordning af 7. maj 1783 »anlangende den Formular, som herefter skal bruges ved den hellige Daab«. Formularen er udarbejdet af biskop N.E. Balle.

Dåbsritualet er her gengivet efter »Forordnet Alter-Bog udi Dannemark og Norge, hvori findes de nyelig allernaadigst giorte Forbedringer«, Kiøbenhavn 1783, Gyldendals Forlag, side 330-338. Jeg har tilføjet overskrifter med fed typografi og skarp parentes. Endvidere er rubrik-tekst gengivet med kursiv.

Formularen findes også trykt i »Kong Christian den Syvendes Allernaadigste Forordninger og Aabne Breve for Aar 1783«, Kiøbenhavn, P.M. Høpffner [1784], side 100-106. Endvidere i en særskilt ritualbog: »Udtog af den forordnede Alter-Bog i Danmark og Norge, hvori findes de nu allernaadigst giorte Forbedringer i Døbe-Akten, samt hvad der bruges ved de øvrige Ministerial-Forretninger«, Kbh. 1783.

Daabens Sacramente.

Er Barnet hiemmedøbt?

(Er Barnet ikke hiemmedøbt, da fares fort saaledes:)

[Dåbsformaning]

Kiere Christne!

Efterdi Synden er indkommet i Verden formedelst et Menneske, og Døden formedelst Synden, og Døden trængde igiennem til alle Mennesker, fordi de syndede alle; saa er nu Fordømmelsen kommet over alle Mennesker ved det ene Menneskes Fald. Hvorfor vi og alle ere af Naturen Vredens Børn, og os fattes Guds Ære. Men ligesom mange ere blevne til Syndere ved det ene Menneskes Ulydighed, saa skulle og mange vorde retfærdiggjorte ved den enes Jesu Christi Lydighed; Thi saasom Synden haver regieret ved Døden, saa skal og Naaden regiere ved Retfærdighed til det evige Liv formedelst Jesum Christum vor Herre: Hvilken er hengivet for vore Overtrædelser, og opreist til vor Retfærdiggjørelse; i hvilken og Gud vor Fader haver udvalgt os, før Verdens Grundvold blev lagt, at vi skulle være hellige og ustraffelige for hans Aasyn i Kierlighed, og haver beskikket os i ham til sønlig Udkaarelse efter sin Villies Velbehagelighed, og taget os til Naade i denne sin Elskte til sin herlige Naades Lov, saa at vi have Forløsning formedelst hans Blod, som er vore Synders For-

ladelse. Men at vi skulde faae Ret og Adgang til saadan Guds Naade i Christo, haver han indstiftet Igienfødselsens og Fornyelsens Bad, som skeer ved den Hellig Aand, hvilken han udøser rigeligen over os formedelst Jesum Christum vor Frelser, at vi skulde retfærdiggjøres ved hans Naade, og efter Haabet vorde Arvinger til det evige Liv; thi Daaben er ikke Ureenligheds Afleggelse paa Kiødet, men en god Samvittigheds Pagt formedelst Jesu Christi Opstandelse. Paa det altsaa, at dette Barn (disse Børn) som er undfanget (ere undfangede) i Synd og født (fødte) i Misgierning, maae see Guds Rige, i hvilket vor Herre Jesus selv haver sagt, at ingen kan indkomme, uden han fødes paa nye af Vand og Aand; saa ville vi og nu i den Herres Jesu Navn indlemme samme ved den hellige Daab i hans troende Kirke, til at faa Deel i hans Salighed, efter den Orden og Maade, han selv haver foreskrevet, da han befalede sine Disciple: Gaaer hen, og lærer alle Folk, og døber dem i Navnet Faderens, og Sønnens, og den Hellig Aands.

(Korsets Betegnelse.)

Annam det hellige Korsens Betegnelse baade paa dit Ansigt og paa dit Bryst, til et Vidnesbyrd, at du skal troe paa den korsfæstede Herre Jesum Christum.

[Bøn]

Lader os alle bede:

O! almægtige evige Gud, vor Herres Jesu Christi Fader! jeg raaber til dig over denne din Tiener (Tienerinde, disse dine Tienere, Tienerinder) som beder om din Daabes Gave, og ved den aandelige Igienfødselse begierer din evige Naade. Herre! tag hannem (hende, dem) til dig. Og som du haver sagt: Beder, saa skulle I faa, leder, saa skulle I finde, banker, saa skal Eder oplades; Saa giv nu denne, (disse), som beder, dine Gaver, og oplad Døren for hannem (hende, dem) som banker, at han, (hun, de) kan faae den evige Velsignelse i dette himmelske Bad, og dit Rige, som du haver os allesammen lovet og tilsagt formedelst vor Herre Jesum Christum. Amen!

[Skriftlæsning]

Lader os høre det hellige Evangelium, som Marcus skriver 10 Cap. 13. v. til 17.

Og de førte smaae Børn til Jesum, at han skulde røre ved dem, og Disciplene lode ilde paa dem, som bare dem. Der Jesus det saae, blev han fortørnet og sagde til dem: Lader smaae Børn komme til mig, og forhindre dem ikke; Thi Guds Rige hører saadanne til. Sandelig jeg siger Eder: Hvo, som ikke annammer Guds Rige som et lidet Barn, den skal ikke komme der ind. Og han tog dem i Favn, og lagde Hænderne paa dem, og velsignede dem.

Saa ville vi og til samme Velsignelse forhielpe dette lille Barn, (disse smaae Børn) med vor andægtige Bøn til Gud.

[Fadervor]

(Her skeer Haands Paalæggelse paa Barnets Hoved, (Børnenes Hoveder.)

Fader vor, du, som er i Himlene! Helliget worde dit Navn! Tilkomme dit Rige! Ske din Villie her paa Jorden, som den er i Himmelen! Giv os i Dag vort daglige Brød! Og forlad os vor Skyld, som og vi forlade vore Skyldnere! Og leed os ikke udi Fristelse! Men frels os fra det Onde! Thi Riget er dit, Magten og Æren i Evighed, Amen!

(Herpaa trædes nærmere til Funten med Barnet, eller med hvert Barn især, om de ere flere.)

Gud bevare din Indgang og Udgang, fra nu og til evig Tid! Amen.

(Spørges efter Barnets Navn.)

[Lovprisning]

Lovet være Gud og vor Herres Jesu Christi Fader, som efter sin store Barmhertighed vil igienføde dig til et levende Haab, formedelst Jesu Christi Opstandelse fra de Døde, men du begravnes med ham ved Daaben til Døden, paa det at ligesom Christus er opreist fra de Døde, formedelst Faderens Herlighed, saa skal og du vandre i et nyt Levnet.

[Forsagelse og Trosbekendelse]

(Præsten nævner Barnet.)

Forsager du Dievelen? Ja.

Og alle hans Gierninger? Ja.

Og alt hans Væsen? Ja.

Troer du paa Gud Fader, Almægtigste Himlens og Jordens Skaber? Ja.

Troer du paa Jesum Christum hans eenbaarne Søn vor Herre, som er undfangen af den Hellig Aand; født af Jomfru Maria; piint under Pontio Pilato; korsfæstet; død; og begravet; nedfoer til Helvede; opstod tredie Dag fra de Døde; opfoer til Himmels; sidder hos Gud Faders Almægtiges høire Haand. Derfra han skal igienkomme at dømme Levende og Døde? Ja.

Troer du paa den Hellig Aand; en hellig christelig Kirke at være, som er hellige Menneskers Samfund; Syndernes Forladelse! Legemets Opstandelse; og efter Døden det evige Liv? Ja.

Vil du paa denne Troe være døbt? Ja.

[Dåbshandling]

(Barnet nævnes.)

N. Jeg døber dig i Navnet Faderens og Sønnens og den Hellig Aands. Amen!

(Nu sættes Christen-Huen paa Barnets Hoved, og bedes saaledes.)

Den Almægtigste Gud, vor Herres Jesu Christi Fader, som dig nu haver igienfødt formedelst Vand, og den Hellig Aand, og haver forladt dig alle dine Synder, han styrke dig med sin Naade til det evige Liv. Amen!

Fred være med dig! Amen.

[Faddertiltale]

(Til Fadderne ved Daaben)

I gode Christne, som have været Faddere til dette Barn, (disse børn) I skulle være Vidner, at det (de) er døbt (ere døbte) i den Hellige Treenigheds Navn. Saa skulle I ogsaa vide, hvad I ere samme Barn (Børn) pligtige, om saa skeer, at Forældrene døde, førend det (de) kommer til Skiels-Alder, at I da lade det (dem) oplære i den christelige Børnelærdom, om I ere der tilstæde, at det (de) maae, naar det (de) opvoxer, blive ved Christum, ligesom det (de) nu ved Daaben er (ere) indpodet (indpodede) udi ham.

Fred være med Eder! Amen!

1895-ritualet

Indledende bemærkninger

1895-ritualet blev autoriseret ved kgl. resolution af 10. januar 1895.

Det blev med det samme trykt i en særskilt ritualbog: »Revideret Liturgi for Daab og Nadvere. Autoriseret til Brug ved kgl. Resolution af 10. Januar 1895«, København, Det Kongl. Vaisenhusets Forlag 1895, 16 s. [2den Udgave 1897].

Ritualet blev endvidere trykt i en ritualbog af en lidt anden type og med et andet titelblad: »Udtog af den Forordnede Alter-Bog i Danmark«, København, Det Kongelige Vaisenhusets Forlag 1899, 58 s. På trods af titelbladet var ritualet dog endnu ikke trykt i en alterbog. Det skete først i 1901.

Efterfølgende dåbsritual er gengivet efter »Forordnet Alter-Bog for Danmark«, København, Det kgl. Vaisenhusets Forlag 1901, side 433-440. Der er tale om det dåbsritual, der blev autoriseret i 1895, selv om det ikke eksplicit fremgår af alterbogen. Jeg har med skarp parentes tilføjet nogle overskrifter. Rubrik-anvisningerne er sat med kursiv; i originaltrykket er de sat med lidt mindre typer og i parentes.

Daabens Sakramente.

BARNEDAAB I KIRKEN.

(Er Barnet ikke hjemmedøbt, siger Præsten:)

Er Barnet hjemmedøbt?

[Dåbsformaning]

Kære Kristne! Efterdi Synden er kommen ind i Verden ved eet Menneske, og Døden ved Synden, og Døden trængte igennem til alle Mennesker, fordi de syndede alle, saa er nu Fordømmelse kommen over alle Mennesker ved det ene Menneskes Fald, hvorfor vi og alle af Naturen ere Vredens Børn, og os fattes Guds Ære. Men ligesom mange ere blevne blevne til Syndere ved det ene Menneskes Ulydighed, saa skulle og mange vorde retfærdiggjorte ved den enes, Jesu Kristi, Lydighed. Thi ligesom Synden har hersket ved Døden, skal og Naaden herske ved Retfærdighed til evigt Liv ved Jesus Kristus, vor Herre, som er hengiven for vore Overtrædelser og oprejst til vor Retfærdiggørelse, i hvem og Gud, vor Fader, har udvalgt os, før Verdens Grundvold blev lagt, til at være hans Børn, hellige og ulastelige for hans Aasyn i Kærlighed. Men for at vi

skulle faa Ret og Adgang til denne Guds Naade i Kristus, har han indstiftet Igenfødselsens og Fornyetelsens Bad i den Hellig Aand, hvilken han rigelig udøser over os ved Jesus Kristus, vor Frelser, at vi skulle retfærdiggøres ved hans Naade og efter Haabet vorde Arvinger til det evige Liv. Thi Daaben er ikke Renselse fra Kødets Urenhed, men en god Samvittigheds Pagt med Gud ved Jesu Kristi Opstandelse.

For at nu dette Barn (disse Børn), som er undfanget (ere undfangne) og født (født) i Synd, maa se Guds Rige, om hvilket vor Herre Jesus selv har sagt, at ingen kan komme ind deri, uden han fødes paa ny af Vand og Aand, saa ville vi i vor Herres Jesu Navn indlemme det (dem) ved den hellige Daab i hans troende Kirke, til at faa Del i hans Frelse, efter den Orden og Maade, han selv har foreskrevet, da han befalede: Gaar hen og gør alle Folk til mine Disciple, idet I døbe dem i Faderens og Sønnens og den Hellig Aands Navn, og lære dem at holde alt det, jeg har befalede eder. Og se, jeg er med eder alle Dage indtil Verdens Ende.

(Korsets Betegnelse.)

Annam det hellige Korsets Tegn baade for dit Ansigt og for dit Bryst, til et Vidnesbyrd om, at du skal tro paa den korsfæstede Herre Jesus Kristus.

[Bøn]

Lader os alle bede:

Almægtige, evige Gud, vor Herres Jesu Kristi og vor Fader! Vi raabe til dig over dette Barn (disse Børn), for hvem (hvilke) vi bede om din Daabs Gave: Herre, giv det (dem) din Naade, at det (de) maa faa den evige Velsignelse i dette Igenfødselsens Bad og dit Rige, som du har lovet os og tilsagt os alle ved vor Herre Jesus Kristus! Amen.

[Skriftlæsning]

Lader os høre det hellige Evangelium, som Markus skriver 10. Kap. 13. V. til 16.

Og de førte smaa Børn til Jesus, at han skulde røre ved dem; men Disciplene dem, som bare dem frem. Men der Jesus det saa, blev han vred og sagde til dem: Lader de smaa Børn komme til mig, og formener dem ikke; thi Guds Rige hører saadanne til. Sandelig siger jeg eder: hvo som ikke annammer Guds Rige som et lidet Barn, han skal ingenlunde komme ind i det. Og han tog dem i Favn og lagde Hænderne paa dem og velsignede dem.

[Fadervor]

Saa ville vi og til samme Velsignelse hjælpe dette lille Barn (disse smaae Børn) med vor andægtige Bøn til Gud.

(Her skeer Haandspaalæggelse paa Barnets Hoved, (Børnenes Hoveder.)

Fader vor, du som er i Himlene! Helliget vorde dit Navn! Tilkomme dit Rige! Ske din Vilje, som i Himmelen, saaledes og paa Jorden! Giv os i Dag vort daglige Brød! Og forlad os vor Skyld, som og vi forlade vore Skyldnere! Og led os ikke ind i Fristelse! Men fri os fra det onde! Thi dit er Riget og Magten og Æren i Evighed. Amen.

[Lovprisning]

(Herefter træder Præsten nærmere hen til Fonten og siger:)

Lovet være Gud, vor Herres Jesu Kristi Fader, som efter sin store Barmhertighed vil igenføde dette Barn (disse Børn) til et levende Haab ved Jesu Kristi Opstandelse fra de døde; thi det (de) begravnes med ham ved Daaben til Døden, for at, ligesom Kristus er oprejst fra de døde ved Faderens Herlighed, saaledes skal (skulle) ogsaa det (de) vandre i et nyt Levned.

(Barnet – hvert Barn især – bæres hen til Fonten.)

Gud bevare din Indgang og din Udgang fra nu og til evig Tid! Amen.

[Forsagelse og Trosbekendelse]

(Præsten spørger om Barnets Navn.)

N.N. Forsager du Djævelen? – Ja.

Og alle hans Gerninger? – Ja.

Og alt hans Væsen? – Ja.

(Kan ogsaa sammendrages til eet Spørgsmaal og eet Svar.)

Troer du paa Gud Fader, Almægtige, Himmelens og Jordens Skaber? – Ja.

Og paa Jesus Kristus, hans enbaarne Søn, vor Herre, som er undfangen af den Hellig Aand, født af Jomfru Maria, pint under Pontius Pilatus, korsfæstet, død og begravet, nedfaren til Helvede, paa tredje Dag opstanden fra de døde, opfaren til Himmels, siddende ved Gud Faders, den Almægtiges, højre Haand, derfra han skal komme at dømme levende og døde? – Ja.

Og paa den Hellig Aand, den hellige almindelige Kirke, de helliges Samfund, Syndernes Forladelse, Kødets Opstandelse og det evige Liv? – Ja.

Vil du døbes paa denne Tro? – Ja.

[Dåbshandling]

(Præsten øser tre Gange Vand paa Barnets Hoved.)

N. N. Jeg døber dig i Faderens og Sønnens og den Hellig Aands Navn. Amen.

(Med Haandspaalæggelse paa Barnets Hoved.)

Den almægtige Gud, vor Herres Jesu Kristi Fader, som dig nu har igenfødt af Vand og den Hellig Aand, og skænket dig Syndernes Forladelse, han styrke dig med sin Naade til det evige Liv! Amen.

Fred være med dig! Amen.

[Faddertiltale]

I kære Kristne, som have været Faddere til dette Barn (disse børn), I skulle være Vidner, at det (de) er døbt (ere døbte) i Faderens og Sønnens og den Hellig Aaands Navn. Saa skulle I ogsaa vide, hvad I skyldte det Barn, hvis Faddere I ere, om saa skeer, at Forældrene dø, før det kommer til Skelsalder, at I da, om I ere der til Stede, bære Omsorg for, at det oplæres i den kristelige Børnelærdom, for at det, naar det vokser op, maa blive ved Kristus, ligesom det nu ved Daaben er indpodet i ham.

Fred være med eder! Amen.

Kollekt

Lader os alle bede:

Herre Gud, himmelske Fader! vi takke dig af Hjertens Grund, at du har ladet os komme til den naadefulde Daab, hvori du tilsagde os Syndernes Forladelse, den Hellig Aand og det evige Liv, for din Søns, Jesu Kristi Skyld. Vi bede dig bevare os i saadan Tillid til din Naade og Barmhjertighed, at vi aldrig tvivle om dette dit Tilsagn, men trøste os dermed i alle Fristelser. Og giv os ved din Hellig Aand, at vi kunne vogte os for Synd og beholde vor Daabs Naade, indtil vi blive evindeligt salige ved samme din elskelige Søn, Jesus Kristus, vor Herre, som med dig lever og regerer i Hellig Aands Enhed, een sand Gud fra Evighed og til Evighed! Amen.

1912-ritualet

Indledende bemærkninger

Ritualet blev autoriseret ved kgl. resolution af 19. juli 1912 og bestod af fem dele: 1) Barnedaab i Kirken, 2) Hjemmedaab af Børn i øjeblikkelig Livsfare (Nøddaab), 3) Hjemmedaab af Børn, som ikke er i øjeblikkelig Livsfare, 4) Hjemmedøbte Børns Fremstilling i Kirken og 5) Voksnes Daab.

Efterfølgende gengives kun ritualet for »Barnedaab i Kirken«. Som tekstgrundlag bruges en samtidig ritualbog: »Ritualer til Daab, Nadver og Brudevielse. Autoriserede til Brug ved kgl. Resolution af 19. Juli 1912«, København, Det kgl. Vajsenhuses Forlag 1912, side 5-14.

Der er tilføjet overskrifter i skarp parentes. Rubrik-tekst er i det oprindelige tryk sat i parentes og med mindre typografi. Her anvendes kursiv, men parenteserne er opretholdt.

Daabens Sakrament.

BARNEDAAB I KIRKEN

Er barnet hjemmedøbt?

(Er Barnet ikke hjemmedøbt, siger Præsten:)

[Lovprisning og bøn]

Lovet være Gud og vor Herres Jesu Kristi Fader, som efter sin store Barmhertighed har genfødt os til et levende Haab ved Jesu Kristi Opstandelse fra de døde.

Lad os alle bede!

Vi takker dig, himmelske Fader, fordi du ved din enbaarne Søn har givet os den hellige Daab, hvori du gør os til dine Børn og skænker os den Helligånd med Syndernes forladelse og det evige Liv. Vi beder dig: tag i Naade mod dette Barn (disse Børn), som vi bærer frem for dit Aasyn; indlem det (dem) i din troende Menighed, og bevar det (dem) i dit Samfund både her og hisset! Amen.

[Skriftlæsning]

Saaledes taler vor Herre Jesus Kristus: »Mig er given al Magt i Himmelen og paa Jorden. Gaa derfor hen og gør alle Folkeslagene til mine Disciple, idet I døber dem til Faderens og Sønnens og den Helligaands Navn, og idet I lærer

dem at holde alt det, som jeg har befalet eder. Og se, jeg er med eder alle Dage indtil Verdens Ende.«

Og om Børnene siger han: »Lad de smaa Børn komme til mig; formen dem det ikke, thi Guds rige hører saadanne til. Sandelig, siger jeg eder: den, som ikke modtager Guds Rige ligesom et lille Barn, han skal ingenlunde komme ind i det.« Og han tog dem i Favn og lagde Hænderne paa dem og velsignede dem.

Saa vil vi da hjælpe dette Barn (disse Børn) til hans Velsignelse ved at døbe det (dem) til Faderens og Sønnens og den Helligånds Navn.

[Korstegnelse]

(Barnet – dersom der er flere Børn, hvert barn for sig – bæres hen til Døbefonten.)

Modtag det hellige Korsens Tegn baade for dit Ansigt og for dit Bryst, til et Vidnesbyrd om, at du skal tilhøre den korsfæstede Herre Jesus Kristus.

(Præsten spørger om Barnets Navn.)

[Forsagelse og Trosbekendelse]

N.N. Forsager du Djævelen? – Ja.

Og alle hans Gerninger? – Ja!

Og alt hans Væsen? – Ja!

(Kan også sammendrages til eet Spørgsmaal og eet Svar.)

Tror du på Gud Fader, den Almægtige, Himmelen og Jordens Skaber? - Ja!

Og paa Jesus Kristus, Guds enbaarne Søn, vor Herre, som er undfangen ved den Helligånd, født af Jomfru Maria, pint under Pontius Pilatus, korsfæstet, død og begravet, nedfaren til Dødsriget, paa tredje Dag opstanden fra de døde, opfaren til Himmels, siddende ved Gud Faders, den Almægtiges, højre Haand, hvorfra han skal komme at dømme levende og døde? - Ja!

Og på den Helligaand, den hellige, almindelige Kirke, de helliges Samfund, Syndernes Forladelse, Kødets Opstandelse og det evige Liv? - Ja!

Vil du døbes paa denne Tro? - Ja!

[Dåbshandling]

(Præsten øser tre gange Vand paa Barnets Hoved.)

N.N. Jeg døber dig i Faderens og Sønnens og den Helligånds Navn. Amen.

Den almægtige Gud, vor Herres Jesu Kristi Fader, som nu har genfødt dig ved Vand og den Helligånd og skænket dig Syndernes Forladelse, han styrke dig med sin Naade til det evige Liv!

Han bevare din Udgang og din Indgang fra nu af og til evig Tid! Amen.

[Fadervor]

(Med Haandspaalæggelse paa Barnets (Børnenes) Hoved)

Vor Fader, du som er i himlene! Helliget vorde dit Navn; komme dit Rige; ske din Vilje, som i Himmelen, saaledes ogsaa paa Jorden; giv os i Dag vort daglige Brød, og forlad os vor Skyld, som også vi forlader vore Skyldnere; og led os ikke i Fristelse; men fri os fra det onde; thi dit er Riget og Magten og Æren i evighed! Amen.

Fred være med dig (eder)! Amen

[Faddertiltale]

(Præsten siger til Barnets (Børnenes) Faddere:)

I, som er Faddere til dette barn (Disse børn), kan bevidne, at det (de) er døbt i Faderens og Sønnens og den Helligånds Navn. Og I skal vide, hvad I skylder det Barn, hvis Faddere I er. Hvis det sker, at Forældrene dør, før Barnet kommer til Skelsalder, da skal I, om I er der til Stede, drage Omsorg for, at det oplæres i den kristelige Børnelærdom, for at det maa blive i Kristus, ligesom det nu ved Daaben er indpodet i ham.

Fred være med eder! Amen.

Kollekt.

Lad os alle bede!

Herre, vor Gud, himmelske Fader! Vi takker dig af Hjertens Grund, fordi du har ladet os komme til den naadefulde Daab, hvori du skænkede os Syndernes Forladelse og det evige Liv for din Søns, Jesu Kristi, Skyld. Vi beder dig: bevar os i Troen, saa at vi aldrig tvivler om denne din Gave, og styrk os ved din Helligaand til at stride mod Synden og blive i vor Daabs Naade, indtil vi bliver til evindelig tid salige ved din elskelige Søn, Jesus Kristus, vor Herre, som med dig lever og regerer i Helligaands Enhed, en sand Gud fra Evighed og til Evighed!

Amen.

Herren være med eder!

Herren velsigne dig og bevare dig! Herren lade sit Ansigt lyse over dig og være dig naadig! Herren løfte sit Aasyn paa dig og give dig Fred!

Amen

1992-ritualet

Indledende bemærkninger

Dåbsritualet blev autoriseret ved kgl. resolution af 12. juni 1992 sammen med andre ritualer. Ritualer for dåb består af fire dele: 1) Dåb i kirken, 2) Hjemmedåb, 3) Hjemmedåb af børn i øjeblikkelig livsfare (nøddåb) og 4) Fremstilling i kirken af døbte børn. Ritualer for Dåb i kirken er beregnet til at bruges både ved dåb af børn og dåb af voksne.

Ritualer blev trykt i »Ritualbog«, Det Kgl. Vajsenhus' Forlag, København 1992. Efterfølgende gengives kun ritualer for Dåb i kirken, som i Ritualbogen findes side 57-65. Ritualer blev desuden trykt i salmebogsformat som en særskilt ritualbog og alterbog (1993) og i tekstdelen til »Den Danske Salmebog«.

Dåb

Dåb finder i almindelighed sted i kirken under en gudstjeneste. I tilfælde af sygdom kan dåb foregå i hjemmet eller på sygehuset.

Dåb under en højmesse kan finde sted på trosbekendelsens plads, i tilknytning til første læsning, efter salmen efter prædikenen eller efter nadveren.

Når dåb finder sted ved en særlig dåbsgudstjeneste, kan forud for dåbssalmen indledes med præludium, indgangssalme og dåbstale.

DÅB I KIRKEN

Dåbssalme

Ved dåb under en højmesse kan dåbssalmen være en af gudstjenestens almindelige salmer.

Efter dåbssalmen spørger præsten:

Er barnet hjemmedøbt? – Nej!

Ved dåb af voksne spørger præsten:

Er du tidligere døbt? – Nej!

Lovprisning og bøn

Præsten siger:

Lovet være Gud, vor Herres Jesu Kristi Fader,
som i sin store barmhjertighed
har genfødt os til et levende håb
ved Jesu Kristi opstandelse fra de døde.

Lad os alle bede!

Vi takker dig, himmelske Fader,
fordi du ved din enbårne Søn har givet os den hellige dåb,
hvori du gør os til dine børn og skænker os Helligånden
med syndernes forladelse og det evige liv.

Vi beder dig:

Tag i nåde mod dette barn (disse børn),
som vi bærer frem for dit åsyn.
Indlem det (dem) i din menighed,
og bevar det (dem) i dit samfund både her og hisset!
Amen.

Ved dåb af voksne:

Vi beder dig: Tag i nåde mod ham (hende),
som i dag kommer til den kristne dåb.
Indlem ham (hende) i din menighed,
og bevar ham (hende) i dit samfund både her og hisset!
Amen.

Skriftlæsning

Præsten fortsætter, og menigheden rejser sig.

Således taler vor Herre Jesus Kristus:

»Mig er givet al magt i himlen og på jorden.

Gå derfor hen og gør alle folkeslagene til mine disciple,
idet I døber dem

i Faderens og Sønnens og Helligåndens navn,
og idet I lærer dem at holde alt det, som jeg har befalet jer.
Og se, jeg er med jer alle dage indtil verdens ende.«

Evangelisten Markus skriver:

Og de bar nogle små børn til Jesus,
for at han skulle røre ved dem;
disciplene truede ad dem,
men da Jesus så det, blev han vred og sagde til dem:

»Lad de små børn komme til mig,
det må I ikke hindre dem i,
for Guds rige er deres.

Sandelig siger jeg jer:

Den, der ikke tager imod Guds rige ligesom et lille barn,
kommer slet ikke ind i det.«

Og han tog dem i favn og lagde hænderne på dem
og velsignede dem.

Så vil vi nu hjælpe dette barn (disse børn)
til hans velsignelse
ved at døbe det (dem)
i Faderens og Sønnens og Helligåndens navn.

Ved dåb af voksne:

Så vil vi nu hjælpe dig til hans velsignelse
ved at døbe dig
i Faderens og Sønnens og Helligåndens navn.

Korstegnelse

Barnet - dersom der er flere børn, hvert barn for sig - bæres hen til døbefonten.

Ved dåb af voksne træder den, der skal døbes, selv hen til døbefonten.

Præsten tegner derefter med hånden kors for ansigtet og brystet af den, der skal døbes, og siger:

Modtag det hellige korsens tegn
både for dit ansigt og for dit bryst,
til et vidnesbyrd om,
at du skal tilhøre
den korsfæstede Herre Jesus Kristus.

Hvad er barnets navn? - N.N.

Ved dåb af voksne udelades dette spørgsmål normalt.

Trosbekendelse

N.N. Forsager du Djævelen og alle hans gerninger og alt hans væsen? - Ja!

Tror du på Gud Fader, den almægtige, himlens og jordens skaber? - Ja!

Tror du på Jesus Kristus, hans enbårne Søn, vor Herre, som er undfanget ved Helligånden, født af Jomfru Maria, pint under Pontius Pilatus, korsfæstet, død og begravet, nedfaret til dødsriget, på tredje dag opstanden fra de døde, opfaret til himmels, siddende ved Gud Faders, den almægtiges, højre hånd, hvorfra han skal komme at dømme levende og døde? - Ja!

Tror du på Helligånden, den hellige, almindelige kirke, de helliges samfund, syndernes forladelse, kødets opstandelse og det evige liv? - Ja!

Vil du døbes på denne tro? - Ja!

Dåbshandling

Præsten øser vand tre gange på hovedet af den, der skal døbes, og siger:

N.N. Jeg døber dig

i Faderens og Sønnens og Helligåndens navn. Amen.

Præsten lægger hånden på den døbtes hoved og siger:
Den almægtige Gud, vor Herres Jesu Kristi Fader,
som nu har genfødt dig ved vand og Helligånden
og skænket dig syndernes forladelse,
han styrke dig med sin nåde til det evige liv!
Han bevare din udgang og indgang
fra nu og til evig tid!
Amen.

Dersom flere skal døbes, gentages for hver enkelt afsnittet fra korstegnelsen og til og med håndspålæggelsen.

Fadervor

Derefter bedes Fadervor.
Herunder lægger præsten hånden på den døbtes (de døbtes) hoved.
Fader vor, du som er i himlene!
Helliget worde dit navn,
komme dit rige,
ske din vilje
som i himlen således også på jorden;
giv os i dag vort daglige brød,
og forlad os vor skyld,
som også vi forlader vore skyldnere,
og led os ikke i fristelse,
men fri os fra det onde.
Thi dit er riget og magten og æren i evighed!
Amen.*

Fred være med dig (jer)!

** I stedet kan anvendes:*
Vor Fader, du som er i himlene!
Helliget blive dit navn,
komme dit rige,
ske din vilje
som i himlen således også på jorden;
giv os i dag vort daglige brød,
og forlad os vor skyld,
som også vi forlader vore skyldnere,
og led os ikke ind i fristelse,
men fri os fra det onde.
For dit er Riget og magten og æren i evighed!
Amen.

Faddertiltale

Menigheden sætter sig. Til barnets (børnenes) faddere og forældre siger præsten:
I, som er faddere til dette barn (disse børn), kan nu bevidne, at det (de) er døbt i Faderens og Sønnens og Helligåndens navn. Og I skal vide, hvad I skylder det barn, hvis faddere I er. Hvis det sker, at forældrene dør, før barnet kommer til skelsalder, da skal I, så vidt I har mulighed for det, drage omsorg for, at det oplæres i den kristne børnelærdom, for at det må blive i Kristus, ligesom det nu ved dåben er indpodet i ham.
Fred være med jer!

Eller

I forældre og faddere til dette barn (disse børn) er nu vidner på, at det (de) er døbt i Faderens og Sønnens og Helligåndens navn. I forældre skal oplære jeres barn i den kristne tro og bede for det, for at det må blive i Kristus, ligesom det nu ved dåben er indpodet i ham. Og sker det, at forældrene dør, før barnet bliver voksent, da skal I faddere, så vidt det står til jer, drage omsorg for, at det oplæres i den kristne tro.
Fred være med jer!

*Præsten er frit stillet med hensyn til faddertiltalens ordlyd, men kan benytte én af ovenstående tiltaler, der er vejledende for tiltalens indhold.
Ved dåb af voksne slutter præsten med en kort fri tiltale til dåbsvidnerne.*

Dåbssalme

Efter dåben synges en salme. Ved dåb i forbindelse med en højmesse fortsættes herefter som en almindelig højmesse, og salmen kan være en af gudstjenestens almindelige salmer.

(Dåbskollekt)

Ved dåb i forbindelse med gudstjeneste, hvor der også er nadvær, kan som slutningskollekt i gudstjenesten anvendes kollekten til Første søndag efter påske. Ved gudstjenester uden nadvær og ved særlige dåbsgudstjenester anvendes som slutningskollekt følgende dåbskollekt:

Lad os alle bede!

Herre, vor Gud, himmelske Fader!

Vi takker dig af hjertens grund,

fordi du har ladet os komme til den nådefulde dåb,

hvori du skænkede os syndernes forladelse,

Helligånden og det evige liv

for din Søns, Jesu Kristi, skyld.

Vi beder dig:

Bevar os i troen,

så at vi aldrig tvivler om denne din gave,

og styrk os ved din Helligånd

til at stride mod synden og blive i vor dåbs nåde,
indtil vi bliver til evig tid salige,
ved din elskede Søn, Jesus Kristus, vor Herre,
som med dig lever og regerer i Helligånds enhed,
én sand Gud fra evighed og til evighed.

Menigheden:

Amen.

Når der holdes dåb ved en særlig dåbsgudstjeneste, afsluttes med velsignelse, udgangssalme og postludium.